

INTRODUCERE

Tentativa întreprinsă de a restitui prin intermediul documentelor istorice lupta străbunilor pentru libertate și unitate națională din perioada 1848—1918, vine în întâmpinarea unei necesități istoriografice resimțite de mai mult timp în această parte a țării, cu atât mai mult cu cât eforturile de depistare, investigare, selecție și prelucrare a documentelor, desfășurate pe parcursul mai multor ani, au pus în evidență aspecte de reală și profundă semnificație privind evoluția istorică a mișcării naționale a românilor sătmăreni. În mod deosebit se relevă dimensiunea fundamentală a acestei evoluții istorice și anume că mișcarea pentru libertate și unitate națională a românilor sătmăreni s-a integrat în mod organic în problematica generală a istoriei moderne românești, exemplul local, prin variantele și manifestările sale concrete, argumentînd o dată în plus faptul că idealul național de realizare a unității politice și statale a fost dintotdeauna cauză a tuturor românilor. Mai mult decît atât se poate menționa faptul că în această parte de graniță de nord-vest a țării noastre, unde vicisitudinile timpului istoric au fost mai pronunțate și mult mai complexe, lupta pentru libertate și unitate național-statală petrecută aici, invederează valențe și semnificații aparte. Avem convingerea că mărturiile documentare cuprinse în acest volum pot surprinde în mod generos măsura exactă a ceea ce au însemnat luptele și jertfele purtate de românii sătmăreni pentru realizarea idealului libertății și unității naționale.

Un succint excurs asupra devenirii istorice petrecute de-a lungul timpului în aceste ținuturi ale pămîntului românesc pune în evidență virtuți demne de a fi relevate pentru modul în care ele au fost conectate la istoria dintotdeauna, la marea istorie a poporului român, pentru că identitatea istoriei noastre se poate configura, și nu în ultimul rînd din aceste virtuți ale istoriei locale, din convergența faptelor și idealurilor petrecute „hic et nunc”, astfel încît problematica istoriei naționale se desăvîrșește din circumscrierea organică a istoriei locale, dincolo de care ideile forță: continuitate, permanență, unitate sînt mai lesne recognoscibile.

Urmele materiale ale preistoriei și istoriei vechi deschid seria trimerelor istorice și arheologice privind cuprinderea ținuturilor sătmărene în perimetrul accesibilității istoriografice.

Descoperirile neolitice din zona Codru (Homorodu de Sus și Homorodu de Mijloc) cu cele peste 20 de figurine de lut, reprezentînd cultul „Magna

Mater", denotă ocupația tradițională a poporului nostru și anume agricultura, iar acest cult al „pământului mamă" relevă peste timp dragostea locuitorilor de aici pentru pământ, convertită apoi în sintagma om — pământul natal. Civilizația pretracică și tracică ilustrată prin descoperirile de piese (arme, podoabe, unelte) din epoca bronzului, semnifică bogăția, hărnicia și deopotrivă permanența de locuire în această parte a țării. Un mare capitol al istoriei vechi l-au înscris aici „dacii liberi" sau „dacii mari", neintegrați provinciei romane. Stațiunile arheologice ale dacilor liberi de la Medieșu Aurit, Lazuri, Orașu Nou, Acîș vin să valideze pregnanțele unei istorii, ale unei așezări și statornicii. Dar influența lumii romane, a civilizației ei materiale și spirituale a devenit imperativă, transferind și pe aceste meleaguri datele virtuale ale romanizării și etnogenezei. Descoperirile monetare de la Ghirișa (un tezaur de peste 1000 de monede romane imperiale), ceramica de tip „terra sigillata" de la Corund precum și multe alte urme romane sînt mărturiile unei integrări în irevocabilitatea procesului istoric. O lume daco-romană existentă aici și-a continuat existența, culminînd cu cele ce au însemnat formațiunile social-politice românești, cnezatele și voievodatele din secolele VIII—X, în fruntea cărora se găsea voievodul Menumorut, care își avea a doua cetate ca importanță strategică la Satu Mare (după Biharia), denumită în cronica lui Anonymus „castrum Zotmar", care a rezistat timp de trei zile asediului triburilor ungare arpadiene. Istoria a putut eluda o cetate dar nu a putut înlătura un ethos istoric puternic manifestat după acel timp în această parte a țării.

Informațiile documentare vorbesc în permanență despre autonomiile românești: Țara Oașului cu cnezatele și voievodatele sale, districtele românești de la Medieșu Aurit, Ardud, Crucișor, rezistente în fața expansiunii feudalității maghiare și tocmai de aceea păstrîndu-și structurile social-politice tradiționale. Nu este o întîmplare faptul că voievodul român Bartolomeu Drag și-a construit o cetate în secolul al XV-lea în districtul Ardud.

Istoria evului mediu sătmărean s-a înscris și ea în contextul marilor evenimente care au configurat istoria poporului român. Momentul luminos definit în această perioadă de epopeea lui Mihai Viteazul, a racordat și ținuturile sătmărene la faptele viteazului voievod. Astfel, în anul 1599, se afla în calitate de secretar la curtea domnească a lui Mihai Viteazul, sătmăreanul Ioan Darahi, martor la bătălia de la Șelimbăr și care lasă însemnări prețioase privind portretul moral al voievodului român. În vara anului 1601 Mihai Viteazul, înaintea bătăliei victorioase de la Guruslău, își așează tabăra timp de peste 20 de zile la Moftin, unde vin să se înroleze nenumărați iobagi români în armata viteazului voievod, fapt ce atrage invidia nedisimulată a lui Basta pentru creșterea numerică a oastei „valachului". Popasul lui Mihai Viteazul la Moftin precum și drumul său prin satele sătmărene (Unimăt, Acîș, Supur), au avut semnificația unui adevărat itinerar prin istorie al oamenilor acestor ținuturi. Detașînd acest moment strict circumscris de o cronologie istorică și interpretat în extensiunea lui, ar putea însemna drumul victorios prin istorie al românilor sătmăreni. Alți domni și voievozi români au trecut ori s-au așezat în părțile sătmărene, înnobilînd și învrednicînd istoria acestor locuri: Alexandru Lăpușeanu, Stefan Mizgă, Gheorghe Ștefan, Mihnea al III-lea, Constantin Șerban etc.

Expresie nemijlocită a dezvoltării istorice, cultura românească sătmăreană s-a constituit drept o coordonată de primă mărime în promovarea și menținerea conștiinței unității de neam și naționale. Așadar, unitatea prin cultură a tuturor românilor și-a găsit exemple și inițiative remarcabile și în părțile sătmărene. Circulația cărților românești din sec. XVII—XVIII, editate în Țara Românească și Moldova, în localitățile sătmărene și modul generos de receptare a acestor cărți în mediile culturale românești dovedesc interesul mereu ascendent spre actul de cultură, spre ceea ce a însemnat comandamentul și programul întregii culturi a evului mediu românesc.

Numai în sec. al XVIII-lea au fost depistate peste 60 de titluri de cărți din Țara Românească și Moldova în peste 150 de exemplare, care au circulat în județul Satu Mare. Alături de ele pot fi menționate cǒpiile-manuscrite, dintre care se remarcă *Cazania* lui Varlaam, realizată în părțile sătmărene în sec. al XVII-lea, precum și copiștii de manuscrite din sec. al XVIII-lea, Dimitrie Grozan din Mădăras și Ioniță Cămărzanul (Oaș), aspecte care subliniază contribuțiile locale la îmbogățirea patrimoniului culturii scrise românești. Ele au premeditat și au pregătit inițiativele și realizările culturale și naționale din cadrul iluminismului sec. al XVIII-lea. Un moment remarcabil al acestor realizări l-a constituit activitatea cărturarului Grigore Maior, născut la Sărăuad (jud. Satu Mare), dascălul viitorilor corifei ai Școlii Ardelene, om de aleasă cultură, autor de manuale pentru școlile românești, întemeietor al școlilor blăjene și a școlilor românești din satele transilvănene, implicit al citorva școli din județul său de baștină.

Aceste câteva mărturii documentare vin să confirme, așa cum am arătat, dimensiunea fundamentală a istoriei sătmărene și anume integrarea organică în mersul istoriei tuturor românilor.

Anul revoluționar 1848, a avut un ecou deosebit și în ținuturile sătmărene. Ideile programatice ale Adunării Naționale de la 3/15 mai 1848 de la Blaj, la care au participat și reprezentanți ai sătmărenilor dintre care îi amintim pe: Ion Pop Suduranul din Sudurău, Alexandru Bătrineanu din Carei, Demetriu Coroianu din Craidorolț, au mobilizat masele populare sătmărene în sensul unor puternice mișcări cu caracter național și social în mai multe localități rurale: Medieșu Aurit, Românești, Valea Vinului, Roșiori, Pomi, Lipău, Ciumești, Sanislău, Resighea, Carei, Supur, Hurez, Racova, Babța, ș a. Semnificativă este, prin amploarea și formele acute pe care le-a avut, mișcarea țăranilor români din Medieșu Aurit și Românești, care a fost înăbușită de gărzile naționale maghiare. Actele procesului intentat răsculaților, depozitiile inculpaților și rapoartele autorităților comitatense, datate între 10—20 octombrie 1848¹, sînt mărturii deosebit de prețioase privind amploarea măsurilor și represaliile instituite împotriva țăranilor români. Au fost trimiși în închisoare un număr de 60 de țărani, doi dintre ei, Ștefan Zima și Dumitru Zob, fiind condamnați la moarte prin spînzurătoare². Această mișcare a avut o masivă audiență și în localitățile din jur, deoarece după cum se arată în raportul primpretorului din 14 octombrie 1848 „locuitorii români din Medieșu Aurit și Românești ar fi asociați cu 40 de localități

1. Arh. St. Satu Mare, Colecția de documente, inv. 171, act nr. 17/1857.

2. Doboși Al., *Mișcările revoluționare din 1848 în părțile sătmărene*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, vol. V., Cluj, 1929—1930, p. 457.

și au trimis agitatori în mai multe părți“, care au adus vestea „că împăratul are un om la Năsăud (colonelul Urban n.n.) în Ardeal, care dacă apelează la el nu mai ești obligat să dai comitatului nici soldat pentru recrutare, nici să plătești impozit“³.

O pagină de mare rezonanță în contextul mișcărilor locale pașoptiste o reprezintă activitatea cărturarului și revoluționarului Moise Sora Novac din Hurezu Mare. Desfășurându-și activitatea în prima jumătate a secolului trecut, el se situează în cadrul generației post-iluministe agregată programatic în jurul ideilor de emancipare prin educație și cultură și care pe plan politic și național transcede din epoca unei mișcări suplicante iluministe în epoca experienței politice a revoluției de la 1848. S-a manifestat ca traducător și autor de creații literare, fiind, în același timp, un adept fervent al promovării ortografiei latine. Nu este lipsit de o reală semnificație faptul că Moise Sora Novac statuează în limba scrisă pentru prima dată toponimul românesc al orașului și județului în care a trăit, și anume *Satu Mare* în loc de *Szatmár*. În timpul revoluției de la 1848, el s-a pus în fruntea mișcărilor pentru revendicări naționale și sociale ale românilor din satele Hurezu Mare, Babța și Racova fiind caracterizat de Barițiu drept „unul dintre cei mai naționali români ce avem în Ungaria“⁴, drept pentru care a fost arestat și deținut în mai 1848 la închisoarea comitatului din Carei, fiind socotit „agitator și turburător de pace“⁵. De asemenea, este acuzat de faptul că a trimis cărți cu litere „avitice“ (latine n.n.) în Țara Românească și Moldova sub masca cărților de rugăciuni, ca să scoale pe românii împotriva noastră...“, după cum reiese din acuzația depusă de protopopul reformat al Solnocului⁶. Acest aspect vine să confirme faptul că modestul cărturar provincial, în limitele unui colportaj de cărți, a contribuit și el la edificarea conștiinței unității culturale și naționale a tuturor românilor. În scrisoarea adresată de Moise Sora Novac, din închisoare, către G. Barițiu, la 26 mai 1848, se poate deduce amploarea mișcărilor țăranilor români din jurul Careiului (Ciumești, Sanislău, Resighea, Vezendiu), care au fost și ei închiși de autoritățile comitatului, având în frunte pe groful Károlyi, pentru că au ocupat cu forța pământurile nobiliare, numărul celor deținuți ajungând la peste 320 de oameni.

Memorabilele idei programatice formulate la Marea Adunare Națională de la Blaj din 3/15 mai 1848 au fost cunoscute și împărtășite unanim de românii sătmăreni, așa cum rezultă din circulara din 28 iunie 1848 a lui I. Pop Suduranul, protopopul districtului Sărauad, în care se arată că dezideratele românilor votate la Blaj: „1. naționalitatea și limba, ridicarea școlilor și acoperirea speșelor bisericii cu cheltuielile statului; 2. independența bisericilor române; 3. înzestrarea preoților și dascălilor; 4. așezarea tinerilor români și a bărbaților celor înstăriți în toate ramurile dregătoriilor publice; 5. garda națională; 6. slobozirea tiparului“, vor fi puse în aplicare⁷.

3. „Szamos“ (Satu Mare) nr. 7 din 23 ianuarie 1896.

4. Radosav Doru, *Cărturarul sătmărean Moise Sora Novac și revoluția de la 1848*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie“, XI, Cluj-Napoca, 1978, p. 103.

5. B.A.R.S.S., Mss. rom. 1000, f. 12.

6. *Idem.* f. 20.

7. Muzeul județean Satu-Mare, Protocolul parohiei Hotoan (1848—1886), inv. nr. 20108, f. 2—3.

Evoluția întregii mișcări naționale a românilor sătmăreni în perioada postpașoptistă se înscrie în climatul general al luptei naționale din secolul al XIX-lea, urmărind cu consecvență emanciparea națională și culturală, drepturi politice și de reprezentare în organele de stat, promovarea limbii și culturii române, învățămînt românesc, crearea de societăți culturale locale, obiective în jurul cărora au gravitat o întreagă pleiadă de cărturari români patrioți, exponenți ai năzuințelor întregii populații românești din comitatul Satu Mare.

Astfel, Petru Bran, profesor și protopop al ținuturilor sătmărene, încă din 1859 susținea înființarea unei catedre de limbă românească la gimnaziul din Satu Mare pentru că „prin injuria timpurilor“ trecute se pierduseră cele mai scumpe tezaure: limba și naționalitatea. El este autorul uneia dintre cele mai frumoase pagini care pot figura într-o antologie dedicată rolului limbii în viața unui popor: „Limba maternă e depozitarul celor mai dulci aduceri aminte, atît despre fericirea trecută, cit și despre fatalitățile învinse prin îndelungata și neînfrînta paciență, în limba maternă este desprinsă forma și direcțiunea cugetării și a simțirii, încît cu toată certitudinea putem zice că cine nu știe vorbi în limba micii sale, acela nu știe nici cugeta, nici simți, pentru binele aceleia... în scurt, pe limba maternă e întemeiat caracterul și naționalitatea fiecărui individ în parte și a fiecărui popor în comun”⁸. Datorită străduințelor lui, în anul 1861, prin Ordonanța Locotenentei Regale nr. 58244 din 21 octombrie 1861 se înființează catedra de limbă română la liceul din Satu Mare, care intră, așadar, în rîndul liceelor în care s-au înființat astfel de catedre, alături de liceele din Lugoj, Sighetu Marmăției și Baia Mare⁹. S-a împlinit, astfel, un vechi și fierbinte deziderat al generațiilor de elevi români din această parte a țării. Considerăm că în acest context trebuie menționat faptul, că în cadrul învățămîntului liceal din aceste părți s-au format mai mulți cărturari și oameni politici români, care apoi au devenit adevărate personalități în viața politică și culturală din secolul al XIX-lea. Este cazul lui Ion Butean și Simion Bărnuțiu care au urmat liceul la Carei. Astfel, într-un document din 15 iulie 1866, și anume o scrisoare a avocatului Ioan Maniu adresată protopopului districtului, se solicită date despre anii de școală a lui S. Bărnuțiu la Carei (perioada 1819—1825), date necesare pentru întocmirea biografiei acestuia ca anexă la opera sa *Dreptul public al românilor*¹⁰.

În cadrul acelorăși preocupări privind promovarea limbii române și emanciparea cultural-națională a românilor sătmăreni se înscrie și înființarea de către Petru Bran a Societății de lectură a elevilor români din Satu Mare, începînd cu anul 1859 al cărei scop așa cum se arată în articolul 1 al statutei societății este „mai presus de toate cunoașterea limbii și a națiunii române”. În cadrul ei s-au prezentat creații literare originale ale elevilor și, totodată, s-au citit opere reprezentative din creația literară românească a vremii semnate de Andrei Mureșanu, Vasile Alecsandri, George Sion, Vasile Bumbac,

8. Bran Petru, *Limba română în gimnaziul din Satu Mare*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” nr. 38/18591

9. Radosav Doru, *Aspecte ale învățămîntului românesc din sec. XVIII—XIX Satu Mare*, în „Satu-Mare Studii și Comunicări”, vol. IV, Satu Mare, 1980, p. 175.

10. Muzeul județean Satu Mare, colecția Mișcarea națională a românilor sătmăreni, inv. nr. 19479.

s-au citit și interpretat capitole din *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* a lui Petru Maior, toate acestea în virtutea promovării conștiinței patriotice și naționale, a unității prin cultură a tuturor românilor¹¹.

Pe linia preocupărilor privind înființarea de instituții școlare românești se înscriu și eforturile pentru crearea unui gimnaziu românesc la Seini, care au mobilizat și fruntași ai mișcării naționale din localitățile județului Satu Mare: Ioan Szeremi din Mădăras, George Pop din Vezendiu, Vasile Catoca din Borlești, Petru Bran din Satu Mare, Ioan Dărăban din Tîrșoț, Ciriac Barbul din Bicău, Ioan Silviu Sălăgean, George Marchiș, Ignat Sabău, sătmăreni, profesori la școlile din Beiuș. Imperativul înființării acestui gimnaziu este limpede formulat într-un document din 27 septembrie 1861: „Inteligența română din comitatul Sătmarului, văzînd lipsa cea mare și simțitoare de un gimnaziu național a proiectat înființarea unui asemenea gimnaziu¹²”.

Dezideratele emancipării politice și a luptei pentru reprezentarea echitabilă a românilor în funcții de conducere și în administrație a luat forme mereu ascendente și în această parte a țării. Astfel, într-un memoriu al românilor sătmăreni din 9 octombrie 1865, semnat de 25 de reprezentanți în frunte cu Toma Sorban și George Marchiș, înaintat comitelui suprem al comitatului Satu Mare, George Károlyi, se solicita printr-o exactă argumentare ca pe viitor în organele comitatense românii să fie reprezentați proporțional cu numărul lor, deoarece „nivelul de completare (a comitetului comitatens n.n.) nu corespunde în niciun fel așteptării celor peste o sută de mii de locuitori români din comitat, aceștia fiind reprezentați doar de 80 de membri în comitet, timp în care cu puțin mai numeroșii locuitori maghiari ai comitatului numără 520 de deputați¹³”.

Instaurarea regimului dualist austro-ungar în 1867, a determinat puternice reacții în rîndul românilor sătmăreni, care și-au văzut astfel amenințate drepturile politice și naționale, fiind deopotrivă supuși unui intens proces de deznaționalizare prin folosirea obligatorie a limbii maghiare în școală și administrație și prin declararea de către Parlamentul ungar a „individualității națiunii maghiare” fără a ține cont de statutul istoric al celorlalte naționalități din imperiu. Actul de o deosebită însemnătate politică al românilor transilvăneni, care a fost „Pronunciamentul de la Blaj” din 1868 și prin care s-a protestat împotriva încorporării Transilvaniei la Ungaria, a determinat o azeziune deplină și exemplară a mișcării naționale sătmărene. Astfel, în iulie 1868, în protestul românilor sătmăreni împotriva dualismului austro-ungar, redactat în spiritul ideilor Pronunciamentului de la Blaj și semnat de 25 de fruntași ai mișcării naționale românești din această parte a țării în frunte cu Petru Bran, Alexandru Ferentiu, George Marchiș, Ciriac Barbul, George Maniu, se arată că actul Pronunciamentului semnat de românii adunați pe Cîmpia Libertății de la Blaj în 15 mai 1868 este „sincera manifestare a celor mai drepte, juste și egale oftări ale națiunii române de sub sceptrul austriac, subscrișii, ca fii adevărați ai națiunii române, ne ținem de o sfință

11. Scurtu Vasile, *Petru Bran — Un luptător al trecutului românesc din Satu Mare, Satu Mare, 1939*, p. 76.

12. „Foaie pentru minte, inimă și literatură” nr. 36 din 27 septembrie 1861.

13. Muzeul județean Satu Mare, colecția Mișcarea națională a românilor sătmăreni, inv. nr. 20180.

datorință a ne alătura pe lângă acel pronunțământ, ceea ce prin aceasta în fața lumii și declarăm.¹⁴ Acest protest al sătmărenilor a avut o largă audiență în opinia publică a vremii. Mărturie în acest sens este circulara din 28 septembrie 1868 a episcopului Iosif Pop Silaghi, în care se menționează drept exemplu de neurmat de către toți preoții din dieceza Oradiei, a atitudinii hotărâte față de dualism a preoților sătmăreni pentru că „faptul preoților noștri din Satu Mare în privința trebilor ardelenesti, nu se poate aproba, pentru că excită în compatrioții noștri suspiciuni de nepatriotism.”¹⁵ Consecințele nefaste ale instaurării dualismului asupra limbii și naționalității române au fost evidențiate imediat de frunzașii mișcării naționale din această parte a țării, determinând o nouă repliere și organizare a românilor sătmăreni în fața acestui pericol iminent. Tocmai de aceea, la 23 noiembrie 1869, Ciriac Barbul din Lipău propune lui Toma Șorban, arhidiaconul părților sătmărene, organizarea unei conferințe comitatense românești, care să analizeze situația învățămîntului confesional românesc, deoarece Legea XXXVIII/1868 a instrucțiunii publice are ca scop introducerea obligatorie a limbii maghiare în școlile românești, fapt ce ar „periclita naționalitatea noastră”¹⁶. Aceeași idee o regăsim și în adresa lui George Maniu, protopopul de Seini, către Toma Șorban, din 1 decembrie 1869, pentru organizarea unei conferințe școlare comitatense, fiindcă „școala este inima naționalității noastre”¹⁷.

Legislația adoptată de regimul dualist privind interzicerea limbii române în școlile confesionale, cum a fost de pildă Legea Trefort din 1879, a atras protestul hotărât al intelectualității române sătmărene în perioada imediat următoare apariției acestei legi. Astfel, Alimpiu Barbulovici din Șimleu, într-o scrisoare adresată lui Vasile Pátcașiu din Hotoan, la 3 februarie 1879, cere ca „inteligenta română din Transilvania să dea semnalul acțiunii solidare spre salvarea limbii noastre naționale”¹⁸.

Marile evenimente din istoria modernă a României, din sec. al XIX-lea au avut o largă audiență și solidaritate și în rîndul sătmărenilor. Astfel, războiul pentru cucerirea independenței de stat a României din 1877/1878, „cauză a tuturor românilor”, a atras simpatia și sprijinul consecvent și al românilor din această parte a țării prin diverse forme de manifestare: fie prin participarea directă a unor voluntari sătmăreni pe cîmpiile de luptă, cum a fost cazul medicului maior Andrei Pop¹⁹ din Tîrșolt (Țara Oașului), fie prin ajutoare materiale trimise armatei române angajată în luptele din Bulgaria. Semnificativ în acest sens este exemplul elevilor școlii din Giurtelacul Hododului: Ștefan Horincariu Vasile Zaicașiu, Irina Dan, Veronica Caba, care în frunte cu învățătorul Ioan Budelecan au trimis 2 kg de scame pentru „românii răniți în luptele din Bulgaria”, și ajutoarele în bani trimise de studenții români din

14. „Federațiunea” nr. 134 din 12/24 septembrie 1868, p. 527.

15. Muzeul județean Satu Mare, colecția Mișcarea națională a românilor sătmăreni, inv. nr. 20135.

16. *Idem.* inv. nr. 20140.

17. *Idem.* inv. nr. 20141.

18. Arh. St. Sălaj, fond Ioan Ardeleanu Senior, dosar 20.

19. Radosav Doru, *Andrei Pop — un sătmărean în războiul de independență din 1877/1878*, în „Cronica sătmăreană” din 6 mai 1977.

Satu Mare: Ioan Mihalca, N. Lupescu, L. Stupeanu, Andrei Pop, A. Huban, D. Ciure sau de Lucreția Vultur din Bîrsău de Sus ²².

Alături de evenimentele politice majore din istoria noastră care au sensibilizat mișcarea națională a românilor sătmăreni în sensul conectării ei nemijlocite la idealurile independenței și unității tuturor românilor, putem detecta și aspecte legate de un program cultural general românesc, care a avut ecou și asupra opiniei oamenilor de cultură din această parte a țării. Astfel, proiectul Comisiei Academiei Române din București privind reforma și normele ortografiei a fost cunoscut și de intelectualii sătmăreni. În conferința „inteligenței române a comitatului Satu Mare“ din 3 iunie 1880 s-a discutat acest proiect de reformă ortografică, susținându-se însă cauza ortografiei latinizate²¹. În acest sens Ioane Marcu, exponentul intelectualilor sătmăreni, combate teza maioreșciană a ortografiei, în lucrarea *Declarațiune în cauza limbii române*, apărută la Satu Mare în 1880, lucrare care a fost trimisă Comisiei Academiei din București. Dincolo de aspectele stricte ale unei opțiuni care mergeau pe linia anacronismului ortografiei latinizate, trebuie remarcat însă faptul, că intelectualii sătmăreni au avut preocupări care vizau aspectele unui program cultural de importanță națională, pe lângă militantismul lor consecvent privind promovarea și păstrarea limbii române în condițiile regimului de opresiune al autorităților austro-ungare.

Ideile *Memorialului*, redactat de George Barițiu în 1882, din însărcinarea conferinței generale a P.N.R. ținută la Sibiu și care expunea opinia acuzatoare a poporului român împotriva dualismului austro-ungar, au fost larg împărțășite de românii sătmăreni. Astfel, într-un document din 23 noiembrie 1882, Ioane Marcu, participant la conferința de la Sibiu, arată că el a distribuit în județ 42 de exemplare din cele 50 primite de la G. Barițiu ²².

Paralel cu manifestarea adeziunii la ideile și programele mișcării naționale din Transilvania, sătmărenii, în fața opresiunii naționale exercitate de autoritățile vremii, se constituie în noi forme organizate privind emanciparea culturală și națională. Un aspect semnificativ în acest sens îl reprezintă înființarea la 30 mai 1881 a „Reuniunii învățătorilor români din comitatul Sătmăruului“, cu scopul de a sprijini și coordona învățămîntul elementar românesc din această parte a țării, de promovare și dezvoltare a „culturii... învățătorilor... deșteptarea interesării comune pentru cauza învățămîntului“, după cum este formulat în statutele reuniunii adoptate la Baia Mare în 8 august 1881 ²³. De foarte multe ori, mărturiile documentare surprind evenimentele zilei, înregistrîndu-le pe cele care, selecția autorilor le consideră de a fi menționate, vădînd receptarea în opinia și mentalitatea unei colectivități a tot ceea ce cultura și spiritualitatea românească a creat, tot ceea ce a avut mai valoros. Astfel, în protocolul parohiei Hotoan, în însemnarea înregistrată în ultima zi a anului 1889, se menționează moartea geniului poeziei românești Mihai Eminescu... „Națiunea română încă a pierdut în acest an

20. „Gazeta Transilvaniei“ nr. 11 din 23 mai 1878; Măcelariu Iudita, *Ratociniu publicu despre colectele întreprinse pe seama ostașilor români răniți în rezelul oriental din anul 1877* | Sibiu, 1878, p. 31–32 și 49–50.

21. Muzeul „Unirii“ Alba Iulia, inv. nr. 5094.

22. B.A.R.S.R., Mss. rom. 98/3, f. 98–99.

23. Arh. St. Satu Mare, fond Reuniunea Învățătorilor Greco-Catolici din Arhidiaconatul Sătmăruului, act nr. 1/1881.

pe ilustrul poet Mihai Eminescu, care a dat o nouă direcțiune poeziei române. El a fost un talent remarcabil pe orizontul literaturii noastre”²⁴. Acest aspect documentar este un argument în plus că românii sătmăreni din colțul de nord-vest al pământului românesc, au apreciat cu pioșenie imaginea marelui nostru poet.

Memorandumul de la 1892, a constituit un moment de maximă însemnătate pentru românii sătmăreni, ținând cont și de faptul că unul din redactorii acestui document de importanță istorică pentru mișcarea națională din secolul al XIX-lea, a fost dr. Vasile Lucaciu, fiu al acestor meleaguri, născut în localitatea Apa (jud. Satu Mare) și care și-a desfășurat o parte din activitate în orașul Satu Mare, în calitate de profesor la liceul regal. Activitatea lui neobosită pe tărîmul drepturilor naționale și politice ale românilor a atras în permanență persecuția autorităților locale. Astfel, într-un document din 8 august 1886 se arată că „...municipalitatea din Satu Mare l-a pedepsit prin trei hotărîri luate, pe renumitul agitator dacoromân dr. Vasile Lucaciu, cu amenzi de cîte 100 de forinți, deoarece în recursurile înaintate în legătură cu excluderea sa din adunarea generală a orașului a folosit expresii calomnioase la adresa autorităților”²⁵.

Documentele înregistrează nenumărate adrese de adeziune ale sătmărenilor la cauza memorandistă și manifestări de simpatie față de frunzași mișcării judecați în procesul de la Cluj din mai 1894²⁶. Întreaga suflare a satelor românești era ațintită asupra procesului nedrept de la Cluj, documentele locale subliniind atmosfera de solidarizare cu cei acuzați. Astfel, în protocolul parohiei Hotoan, în consemnarea situației politice a anului 1894, se menționează: „...în preziua procesului aproape douăzeci de mii de români, popor și inteligență, din toate părțile țării locuite de români au fost de față în Cluj... spre a manifesta înaintea lumii că prin tragerea la bara judecătii a comitetului național — mandatarul poporului — este înaprocesată însăși națiunea română din această patrie, a cărei existență este amenințată cu nimicirea...”²⁷.

Adresele de adeziune sînt semnate de zeci de locuitori din fiecare localitate. Astfel adeziunea locuitorilor din Hotoan, din 6 mai 1894, este semnată de 57 de locuitori²⁸.

Atenția autorităților comitatense era îndreptată în permanență asupra activității dr. Vasile Lucaciu, principalul exponent al întregii mișcări naționale din această parte a țării. Comentariile presei locale urmăresc cu îngrijorare toate acțiunile eminentului luptător național. Astfel, după grațierea sa, în urma condamnării primite pentru redactarea și susținerea Memorandumului, el pleacă la București, unde este primit cu deosebită simpatie, după cum menționează ziarul „Szamos” din Satu Mare la 2 ianuarie 1896: „Agitatorul dacoromân a fost grațiat, a fost întîmpinat în București de o

24. Muzeul județean Satu Mare, colecția Mișcarea națională a românilor sătmăreni, inv. nr. 12290.

25. „Szamos” nr. 64 din 8 august 1886.

26. Ciubotă Viorel, *Aspecte ale mișcării memorandiste (1892—1894) în județul Satu Mare*, în „Satu-Mare — Studii și Comunicări”, vol. IV, 1980, p. 203—210.

27. Muzeul județean Satu Mare, colecția Mișcarea națională a românilor sătmăreni, inv. nr. 12290.

28. Muzeul „Unirii” Alba Iulia, inv. nr. 202/1894, f. 68.

mare demonstrație a studenților și cetățenilor, prilej în care a precizat cu modestie, că aceste onoruri nici nu i se cuvin persoanei sale, ci cauzei pe care o reprezintă (...) pare însă evident că și ministrul justiției s-a amestecat în rîndurile demonstranților și l-a salutat cordial pe marele bărbat...“²⁹.

O serie de documente, care deși nu vădese în mod direct aspecte strict legate de lupta politică și națională, sînt însă semnificative pentru starea de spirit care caracterizează românii de aici și suspiciunile trezite în rîndul autorităților, cum sînt, de pildă, cele determinate de faptul că unui român iși boțea copii cu nume romane: Marțian, Sever, Camil, Faustia, etc. și care declanșează „o lume extrem de suspectă în sentimentele patriotice ale onora, acel vis al dacoromânismului“³⁰.

Acest fapt este așadar un exemplu care vădește în același timp rezistența și perenitatea în conștiința locuitorilor de aici, supuși procesului injust de deznaționalizare, a tradiției și moștenirii unei spiritualități daco-romane milenare. În aceeași categorie de suspiciuni se înscrie și urmărirea pe care au instituit-o autoritățile comitatense față de publicațiile periodice românești, care vin din vechiul regat al României, fiind „interzisă transportarea acestora prin poștă datorită nuanței lor antistatale“. Într-o dispoziție a ministrului de interne ungar adresată prefectului comitatului Satu Mare, la 5 august 1893, sînt menționate ca indezirabile următoarele gazete românești: „Adevărul“, „Constituționalul“, „Gazeta săteanului“, „L'Independance de Roumanie“, „Lupta“, „Voința națională“, „Dacia“, „Rumänische Revue“, etc.³¹.

Lupta pentru emancipare culturală și națională a primit noi și importante valențe prin constituirea Asociațiunii „Astreii“, pentru cultura și literatura poporului român, moment care s-a reflectat nemijlocit și în ținuturile sătmărene prin crearea despărțămintelor locale. Ele au avut menirea de a coordona și a da formă organizată întregii mișcări culturale, contribuind totodată la promovarea unității prin cultură a tuturor românilor transilvăneni. În zona Tășnadului existau încă din 1870 un număr de 17 „membri ordinari“ ai „Astreii“. Legat de această perioadă trebuie menționat faptul că la 30 mai 1872, are loc la Satu Mare prima adunare generală a Societății pentru fond de teatru român din Ardeal, unde s-au purtat discuțiile finale asupra statutelor de funcționare a acestei societăți. La această adunare au participat printre alții Alexandru Roman și Iosif Vulcan, personalități ale vieții culturale și naționale transilvănene. De altfel, adunarea generală era preconizată să se țină la 1 iunie 1871, după cum se arată în circulara redactată la 20 aprilie 1871, de Alexandru Ferenciu, avocat din Satu Mare, organizatorul local al acestei adunări și în care se menționează necesitatea unei deosebite mobilizări a românilor de aici pentru reușita adunării: „Românii din comitatul Sătmarului suntem doar în ajunul unei festivități naționale a cărei splendoare va depinde singur de la călduroasa noastră îmbrățișare. Devotamentul (...) nostru pentru un scop atît de nobil ne va întemeia onoarea și reputațiunea pentru o generațiune întreagă, iar răceala și indiferentismul

---

29. „Szamos“ nr. 1 din 2 ianuarie 1896 și Ciubotă Viorel, *Documente privind mișcarea cultural-națională românească din Transilvania la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, în „Satu-Mare — Studii și Comunicări“, vol. V—VI, 1983, p. 369—378.

30. „Szamos“ nr. 68 din 22 august 1886.

31. Arh. St. Cluj-Napoca, fond Prefectura județului Satu Mare, act. nr. 35/1893.

ne-ar blama înaintea prezentului și posterității!"³². Despărțământul Satu Mare al „Astrei” s-a constituit la 16 februarie 1898, director al despărțământului fiind numit George Șuta din Moftinu Mic, care într-o circulară din 15 decembrie 1898 cere intelectualilor și țăranilor români să se înscrie în această asociație pentru că „scopul măreț ce urmărește Asociațiunea culturală (...) îndeamnă a se înscrie de membri ordinari (invățători și preoți n.n.), iar „poporeni (...) de membri ajutători”³³. În deceniile următoare despărțământele locale ale Astrei au desfășurat o intensă și meritorie activitate în toate localitățile județului Satu Mare, cuprinzând acțiuni cultural-artistice, prelegeri populare, răspîndire de publicații de popularizare și înființarea bibliotecilor satești în rîndul maselor ș.a., fapt ce a atras opoziția și persecuțiile autorităților. Astfel, în 1913 vicecomitele din Satu Mare interzicea organizarea de prelegeri populare ale „Astrei” în comunele Tur, Vama, Călinești, Negrești-Oaș, „deoarece asemenea asociații românești au la ordinea de zi agitații și instigații împotriva ideii de stat maghiar”³⁴.

Paralel cu mișcarea pentru emanciparea culturală și națională s-au dus intense acțiuni pentru ridicarea economică a românilor sătmăreni prin înființarea de bănci populare și institute de credit românești. Astfel, în 1906 la Sanislău se înființează banca românească „Arina”, iar la 1908 banca „Vulturul” din Tășnad, cu scopul de „a deștepta spiritul de economie în păturile cele mai largi ale poporului”³⁵.

Legea școlară Apponyi din 1907, care urmărea în mod disimulat intensificarea procesului de maghiarizare prin intermediul instituțiilor școlare, a atras o reacție vehementă din partea românilor sătmăreni. Astfel, în protestul românilor din zona Tășnadului din 7 aprilie 1907, se arată că această lege „împiedică în dezvoltarea liberă pe terenul cultural și material la ce avem drept nediscutabil ca și un popor care de zeci de veacuri locuim și trăim pe acest pămînt, udat cu sîngele moșilor și strămoșilor noștri”³⁶.

Marea răscoală a țăranilor din România de la 1907, a avut un ecou considerabil și în părțile sătmărene. Astfel, în urma apelului făcut de către Gheorghe Pop de Băsești, în primăvara anului 1907, pentru ajutarea văduvelor și orfanilor țăranilor uciși în timpul răscoalei, s-a încasat suma de 128 coroane. Acest apel, după cum se arată într-un document din 23 iunie 1907, a „izvorît din dragostea către frații și surorile”, din România³⁷.

Mișcarea socialistă și social-democratică cu obiectivele ei programatice de eliberare socială și națională a avut o audiență deosebită și în părțile sătmărene. Încă din 1852 ideile socialiste au fost răspîndite în orașul și județul Satu Mare, după cum rezultă dintr-un ordin al șefului cezaro-crăiesc al comitatului din 8 august 1852, privind supravegherea și urmărirea propagandiștilor socialiști din rîndul muncitorilor. Documentele înregistrează și în deceniile următoare diverse aspecte legate de revendicări ale social-democrațiilor români din Satu Mare, cum sînt cele formulate la adunarea populară,

32. Muzeul județean Satu Mare, colecția Mișcarea națională a românilor sătmăreni, inv. nr. 20136. ×

33. *Idem*, inv. nr. 13833.

34. Arh. St. Sibiu, fond Astra, dosar 178/1913, f. 5.

35. Arh. St. Sălaj, fond Tribunalul județean Sălaj, dosar 1295/1908, f. 1.

36. „Gazeta de Duminică” (Șimleu Silvaniei), nr. 14 din 14 aprilie 1907, p. 6.

37. *Idem*, nr. 24 din 23 iunie 1907, p. 6.

organizată la Homorodu de Sus de militantul sătmărean Vasile Roca, la care au participat peste 500 de persoane și unde se cerea votul universal și secret ³⁸.

Același militant socialist publică în ziarul „Adevărul” din 19 februarie 1909, un apel către țărănimea română din Transilvania în care arată că trebuie „să ne organizăm să facem în toate satele și în toate orașele secțiuni românești ale partidului social-democrat” ³⁹.

Un moment culminant în evoluția mișcării românilor sătmăreni în lupta pentru realizarea idealurilor libertății și unității național-statale l-a reprezentat întemeierea organizației comitatense Satu Mare a Partidului Național Român, la 31 august 1909, în prezența eminentului fruntaș național Gheorghe Pop de Băsești, care în cuvîntul său de deschidere a adunării de constituire arată că „în acest comitat atît de expus la marginea ținuturilor locuite de români, s-au adunat românii în număr atît de mare pentru cauza națională” ⁴⁰. Aceste cuvinte denotă, așadar, adeziunea masivă și totodată emulația întregii suflări românești la cauza națională, la ideile și programul P.N.R. În perioada imediat următoare înființării organizației comitatense a P.N.R., în fruntea căreia a fost ales ca președinte dr. Vasile Lucaciu, într-o serie de localități sătmărene s-au format organizații locale, făcîndu-se manifestă conștientizarea imperativelor unirii tuturor forțelor politice și naționale în cadrul aceluiași partid, după cum reiese din cuvintele procesului verbal de constituire a organizației din Sătmărel la 15 mai 1910, remarcabile prin profunzimea și cuprinderea ideilor: „întreg poporul din toată țara să țină loialtă, să se organizeze în o partidă română, ca astfel apoi ca o oaste bine încheată să se lupte pentru binele poporului român pe toate terenurile vieții publice” ⁴¹.

Un capitol de un mare dramatism privind măsurile represive ale autorităților ungare împotriva mișcării naționale sătmărene și amplificarea procesului de deznaționalizare a românilor din această parte a țării, îl reprezintă episodul prin care un număr de 46 de sate românești din județul Satu Mare au fost trecute din punct de vedere confesional sub jurisdicția Episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorog.

Acest act samavolnic, emanație a guvernanților de la Budapesta și impus de Bulla papală „Christi fideles graeci”, avea în subsidiar o disimulată acțiune politică pe linia deznaționalizării pentru că, așa cum se arată în protestul românilor sătmăreni din 10 august 1912, „episcopia greco-catolică maghiară este o creațiune politică care nu are de-a face nimic cu sentimentele religioase” ⁴². Deosebit de vehement este memoriul adresat de Alexe Pop din Sanislău în septembrie 1912, în care se menționa că „este cu neputință să primim dezmembrarea asta; ar însemna un act laș de sinucidere a conștiinței noastre religioase și naționale, de care dorește să se folosească autoritățile, ca de un mijloc puternic pentru cel mai condamnabil scop al său, maghiarizarea popoarelor, desființarea noastră națională” ⁴³.

38. „Adevărul” nr. 11 din 1 noiembrie 1905.

39. *Idem*, nr. 2 din 19 februarie 1909.

40. Muzeul județean Satu Mare, colecția Mișcarea națională a românilor sătmăreni, inv. nr. 19508.

41. *Idem*. inv. nr. 20160.

42. Muzeul „Unirii” Alba Iulia, inv. nr. 5012.

43. Ardeleanu Ioan Senior, *Oameni din Sălaj*, Zalău, 1938, p. 81–82.

În 1912 la Doba se organizează o mare adunare de protest împotriva episcopiei de Hajdudorog, la care participă și fruntașul național transilvănean Ștefan C. Pop. Aplicarea hotărârii încorporării satelor românești la Hajdudorog a fost urmărită și controlată cu asiduitate de autorități. Controlurile efectuate în satele românești întîlnesc însă o vie rezistență, cum este cazul celui realizat de vicarul episcopiei nou înființate, Mihai Iaczkovics, la 15 aprilie 1913 în Resighea, Pișcolt, Ghenci, Moftin, Domănești, Doba, unde atmosfera, așa după cum se notează în procesul-verbal întocmit⁴⁴, este incendiară. Cu toate măsurile represive luate, promovarea limbii române în școlile confesionale și în biserică este continuată de învățătorii și preoții români. Semnificativ în acest caz rămîne mărturia din ziarul „Szamos“, în care se arată că primpretorul plășii Careii Mari, Madarassy István, a confiscat din localitatea Dindești manualele școlare românești deoarece „pe parcursul cercetărilor făcute s-a constatat că potrivit hotărârii comitetului școlar, învățătorul învață copiii după manuale școlare în limba română. Primpretorul a procedat la confiscarea manualelor și a depus o reclamație împotriva învățătorului și a comitetului școlar“⁴⁵.

Forme deosebit de violente ale rezistenței și protestului românilor sătmăreni împotriva episcopiei de Hajdudorog le întîlnim la Moftinu Mic, în urma căruia preotul Gheorghe Mureșan și 14 țărani din localitate au fost arestați și închiși la Seghedin. Aceeași soartă a avut-o și preotul Mihai Ciurdariu din Doba, care în cuvinte pline de emoție, într-o scrisoare trimisă din închisoare lui Alexe Pop din Sanislău, arată că țărani din Doba, cu toate măsurile represive luate, continuă să apere cauza limbii române și a identității lor etnice și naționale, fiind „mîngîiat văzîndu-mi poporeni oțeliți bine și curajoși spre apărarea limbii și bisericii“⁴⁶.

Momentul Hajdudorog a fost un prilej exemplar de manifestare a luptei românilor sătmăreni pentru apărarea cauzei lor naționale, constituindu-se totodată drept o experiență politică inedită în contextul evoluției întregii mișcări naționale din această parte a țării, și care prin amploarea și consecințele ei rămîne singulară la nivelul întregii mișcări naționale a românilor transilvăneni. Mărturiile documentare din deceniul al doilea al secolului nostru, vădesc un plus de maturitate și un salt calitativ în militantismul național și politic al românilor sătmăreni, recognoscibil prin expresia mai elaborată, prin mobilitatea și profunzimea ideilor, prin comprehensiunea mai largă a imperativelor și obiectivelor formulate. Grăitoare în acest sens sînt cuvintele apelului comitetului despărțămîntului Sătmăr al „Astrei“ din 15 septembrie 1914, pentru sprijinirea acțiunilor culturale desfășurate în rîndul maselor: „În luptele seculare ce le-a purtat poporul nostru pentru limba și datinile sale strămoșești doară nici cînd nu s-a arătat așa lipsă ardentă ca să ne strîngem rîndurile și uniți în cuget și simțiri să lucrăm pentru deșteptarea poporului nostru, ca și astăzi cînd se pun atîtea piedici în calea dezvoltării libere a culturii noastre naționale“⁴⁷.

44. Arh. St. Satu Mare, fond Prefectura județului Satu Mare, dosar 55/1940, f. 12—14.

45. „Szamos“ nr. 235 din 16 octombrie 1912.

46. Arh. St. Sălaj, fond Ioan Ardeleanu Senior, dosar 56, f. 9.

47. Muzeul județean Satu Mare, colecția Astra, inv. nr. 19495.

Anul 1918, anul Marii Uniri, a prilejuit asemenea tuturor teritoriilor locuite de români, manifestări plene și ale românilor din ținuturile sătmărene, a voinței multisekulare de libertate și unitate național-statală. Întreaga evoluție a mișcării naționale a românilor sătmăreni își află momentul culminant în toamna anului 1918, prin adeziunea și integrarea nemijlocită în organizarea, pregătirea și desfășurarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia conform directivelor și apelurilor Consiliului Național Român Central. La 18 noiembrie 1918 se înființează Vicariatul Național Român Carei, la care dincolo de aspectul lui confesional trebuie văzut caracterul național și politic, ca o formă organizatorică inedită chiar în contextul mișcării naționale transilvănene ⁴⁸. Începînd cu luna noiembrie 1918, s-au desfășurat intense acțiuni organizatorice cuprinse de o largă emulație și dăruire patriotică pentru crearea consiliilor naționale române locale, a gărzilor naționale, precum și a adunărilor de desemnare a delegaților pentru Alba Iulia, organizate în cercurile electorale din: Satu Mare, Carei, Csenger, (azi R.P.U.), Cărașeu, Tășnad, Seini, Medieșu Aurit. Consiliile naționale locale și gărzile naționale s-au constituit în majoritatea localităților din județul Satu Mare din zonele Oaș, Codru, Cimpia Someșană. La 12 noiembrie 1918 s-a constituit Consiliul Național Român comitatens Satu Mare, compus din 47 de membri în frunte cu avocatul Ioan Șavaniu din Satu Mare ⁴⁹. Un moment deosebit pe linia organizării mișcării naționale în preajma Marii Uniri îl reprezintă adunarea Consiliului Național comitatens, care a avut loc în 27 noiembrie 1918, în sala actualului hotel „Dacia”, privind desemnarea delegaților pentru Alba Iulia, dintre care enumerăm pe: Ioan Șavaniu, Ilie Carol Barbul, Mihai Pop, Teofil Dragoș, Alexandru Breban, Traian Cavași, ș.a.

Consiliul Național Român Central și consiliile naționale române locale constituite au fost adevărate organisme de conducere și decizie pentru românii sătmăreni, investite cu depline puteri administrative și politice de voința unanimă a populației române din județ. Astfel, într-o adresă trimisă de Ilie Carol Barbul subprefectului județului, la 27 noiembrie 1918 se arată că: „Românii din comitatul Satu Mare, în toate privințele, se identifică cu declarația făcută în Parlamentul maghiar de către fostul deputat dr. Alexandru Vaida-Voevod și ca urmare, orice dispoziție sau decizie ale guvernului popular maghiar sau ale oricărui alt organ administrativ, — pînă la încheierea păcii generale — numai în acel caz le consideră obligatorii pentru sine dacă sînt emise sau aduse cu consimțămîntul Consiliului Național Român comitatens” ⁵⁰. Românii sătmăreni erau conștienți de importanța marelui eveniment care urma să aibă loc la Alba Iulia, mobilizîndu-se la cele mai înalte cote ale simțămintelor patriotice și naționale și totodată marea responsabilitate pe care trebuia să o aibă în asemenea momente, unanimitatea voinței în hotărîrile luate, așa după cum rezultă din chemarea Comitetului comitatens Satu Mare al P.N.R., din 6 noiembrie 1918: „Nu se poate permite ca independența hotărîrilor națiunii române să fie profanată prin ueltiri viclene și considerații oportuniste. Libertatea neamului nostru trebuie să se nască

48. *Idem*, colecția Mișcarea națională a românilor sătmăreni, inv. nr. 20182.

49. Arh. St. Baia Mare, fond Consiliul Național Român cercual Baia Mare, act. nr. 44, f. 1.

50. Arh. St. Satu Mare, fond Consilii Naționale Române din comitatul Satu Mare, act nr. 18/1918.

nepătată și strălucitoare (...) Trăim zile istorice! Fiecare să steie la culmea chemării și datorinței pentru libertatea neamului nostru!“⁵¹.

La Marea Adunare Națională de la Alba Iulia au participat peste 80 de delegați din comitatul Satu Mare precum și sute de locuitori din Oaș, Codru, Cîmpia Someșeană. În rîndul membrilor Marelui Sfat Național, aleși la Alba Iulia, au fost și zece români din județul Satu Mare: Romulus Marchiș (Carei), Constantin Lucaciu (Craidorolț), Ilie Carol Barbul (Satu Mare), Coriolan Steer (Tășnad), Ioan Doboși (Halmeu), Sever Pop (Halmeu), Vasile Ardelean (Vetiș), George Filip (Santău), George Indre (Vezendiu) și Teodor Mureșan (Blaja).

Actul Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 a însemnat și pentru românii din județul Satu Mare, încununarea luptei și jertfei multimilenare pentru libertate, dreptate și unitate, a consfințit voința întregului neam românesc de a trăi unit în cadrul aceluiași stat unitar și independent.

*

Realizînd acest volum de documente, am încercat să ilustrăm cîteva pagini din istoria atît de zbruciumată a acestor ținuturi din nord-vestul pămîntului românesc, adînc și permanent înrădăcinate în mersul general al istoriei tuturor românilor, fiind deopotrivă un modest omagiu adus înaintașilor noștri, care, așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu „au îndurat multe greutăți, dar le-au învins, nu s-au plins de greutăți, au luptat să-și făurească națiunea, un stat unitar“⁵².

---

51. Arh. St. Baia Mare, fond Consiliul Național Român cercual Seini, act. nr. 18/118 f. 9.

52. Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 14–16 decembrie 1987*, Editura politică, București, 1987, p. 43.